

1-БЎЛИМ. СПОРТ ПСИХОДИАГНОСТИКАСИ

1-Боб. Психодиагностика ва унинг ривожланиш тарихи. Психодиагностик методикалар.

1§. Психодиагностикага кириш

1. Психодиагностика тушунчаси ҳақида.

Бугунги кунда психодиагностика таълим, спорт, тиббиёт, ишлаб чиқариш, савдо ва бошқа соҳаларда кенг доирадаги вазифаларга ечим топиш учун муваффақиятли қўлланилмоқда. Психодиагностика психологиянинг тармоғи сифатида шахс индивидуал психологик хусусиятларини аниқлаш, баҳолаш ва таҳлил қилишга мўлжалланган. Психодиагностика “психологик ташхис” маъносини англатиб, психологик ташхис қўйиш амалиётини бажариш, яъни шахсда маълум психологик белгиларнинг мавжудлиги ва ифодаланиш даражасини аниқлаш имконини беради. Психодиагностиканинг ўрганиш объекти сифатида кўникма, малака, умумий ва махсус қобилиятлар, психик жараёнларнинг динамик хусусиятлари, психик ҳолатлар, мотив, эҳтиёж, қизиқиш, шахс хусусиятлари ва бошқалар намоён бўлади.

Психодиагностика психологнинг барча амалий фаолиятида жумладан психологик тадқиқотлар, психокоррекцион амалиётни ташкил этиш жараёнида қўлланилувчи алоҳида йўналиш тури сифатида намоён бўлади. Психодиагностиканинг назарий ва амалий жиҳатлари ажратилади:

- амалий психодиагностика ўлчаш хусусиятлари ва воситалари ҳамда этикавий ва касбий меъёрларга асосланган ҳолда психодиагностик воситаларни қўллаш қонуниятини намоён этади;

- назарий психодиагностика ишончли ва валид диагностик хулосалар олиш қонуниятини намоён этади.

Психодиагностиканинг назарий асослари умумий, дифференциал, ёш даврлар психологияси каби психологиянинг турли йўналишларига асосланади. Унинг методик усуллари индивидуал-психологик

хусусиятларни ўрганиш, олинган натижаларни қайта ишлаш ва таҳлил қилиш усуллари киради.

Психодиагностик фаолият жараёнини методикалар апробацияси, талаблар йўриқномасини ишлаб чиқиш, тадқиқотларни ўтказишдаги қонунқоидаларни яратиш натижалар таҳлилининг усулларини шакллантириш ҳамда маълум методларнинг имконият ва чекланишларини муҳокама қилиш ташкил этади.

Диагностик фаолият ўз мақсадига кўра ташхис (диагноз) қўйишни қамраб олади. Қўйилган ташхис ўрганилаётган хусусиятларни шакллантиришга ёки коррекцион ишларга қаратилган тавсиялар билан ифодаланади. Шу асосда диагностика ёрқин намоён бўлувчи индивидуал-психологик, психофизиологик хусусиятлари асосида олинган маълумотларни таққослаш билан маълум бир шахс ёки шахслар гуруҳи борасида хулоса қилиш имконини беради.

2. Психодиагностика предмети ва вазифалари

Психодиагностиканинг предмети қуйидагиларни ўзига қамраб олади:

1. Диагностик методикаларни яратиш ва психодиагностик хулосаларни шакллантиришнинг методологик ва белгиланган методик принциплари;
2. Усуллар ва белгиланган психодиагностик методикалар;
3. Психометрика, индивидуал фарқларни аниқлашнинг математик методологияси;
4. Методикаларга, уни ишлаб чиқувчилар ва фойдаланувчиларга қўйилган меъёрий талаблар.

Психодиагностика ўзига хос вазифаларни ҳал этади. Уларга қуйидагилар киради:

1. Инсондаги бирор психологик хусусиятни ёки ҳуқ-атвордаги ҳолатни аниқлаш;
2. Мазкур хусусиятнинг шаклланганлик даражасини, унинг миқдор ва сифат кўрсаткичларда намоён бўлишини аниқлаш;

3. Зарур бўлган ҳолда инсоннинг ташхис қилинаётган психологик ва ҳуқ-атворидаги хусусиятларини очиб бериш;

4. Ўрганилаётган хусусиятларнинг шаклланганлик даражасини турли инсонларда таққослаш.

Санаб ўтилган вазифалар амалий психодиагностикада ҳар бири алоҳида ёки комплекс тарзда олиб борилаётган тадқиқот мақсадига мувофиқ амалга оширилади.

3. Психодиагностика - профессионал фаолиятдаги махсус соҳа сифатида

Психодиагностик фаолият натижаларидан амалий фойдаланишнинг бир қатор соҳаларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Психодиагностика таълим ва тарбия жараёнини шакллантириш мақсадида фаол қўлланилиб бормоқда. Унинг ёрдамида тарбия, таълим билан шуғулланадиган касб эгалари олдидан турувчи бир неча масалалар ҳал этилиши мумкин. Масалан, боланинг мактабга бўлган тайёргарлигини аниқлаш, дарсни ўзлаштира олмаслиқнинг доминант сабабларини, шахсий доирадаги бузилишлар, профессионал йўналтирилишдаги (профориентация) хизматлар шулар жумласидандир.

2. Диагностиканинг қўлланилиши консултатив марказларида иш олиб боровчи мутахассисларнинг профессионал танлаш, профессионал таълим, профессионал йўналтирилишдаги фаолиятининг ажралмас қисми ҳисобланади. Ушбу фаолият ҳар бир киши учун ўзига мос мутахассислиқни танлашда, профессионал билим ва кўникмаларни эгаллашдаги самарали усулларни топишда, етук мутахассис босқичига эга бўлишда ёрдам беради.

3. Психодиагностик тадқиқотлар натижалари консултатив-клиник ва психотерапевтик фаолиятда қўлланилади. Мазкур ҳолда психодиагностиканинг асосий вазифаси бўлиб, кишидаги муҳим муаммоларнинг юзага келиш сабабларини (яқин кишилари билан муносабат мураккаблиги, кўрқув ҳислари) аниқлаш ҳамда уларни ҳал этиш мумкин бўлган усулларини излашдан иборат.

4. Суд амалиёти билан боғлиқ бўлган фаолиятда психодиагностик жараёнлар қўлланилиши билан катта аҳамиятга эгадир. Психодиагност аниқ ва зарур саволлар асосида жабрланганлар, гувоҳлар ва шубҳали шахсларда тадқиқот олиб бориб, шахснинг психофизиологик, ақлий ривожланиш хусусиятлари ва унинг турли вазиятлардаги намоён бўлиш шакллари борасида психологик хулосалар чиқаради.

4. Спорт психодиагностикаси профессионал фаолиятдаги махсус соҳа сифатида

Замонавий спортда, айниқса юқори натижалар спортида психодиагностика муҳим аҳамиятга эга. Спорт фаолиятида психодиагностика спортчи шахсининг индивидуал психологик хусусиятлари, психик жараёнлари, иродаси, фаолият мотивацияси, машғулот ва мусобақалар жараёнида спортчининг психологик ҳолати, спорт жамоасида шахслараро муносабатларни баҳолашга хизмат қилади. Спорт фаолиятида психодиагностикани қўллашнинг уч асосий йўналиши фарқланади:

1. Спортга энди қадам қўяётган ёшларнинг қайси спорт тури билан шуғулланиши мақсадга мувофиқлигини аниқлаш;
2. Спорт мусобақаларида жипс бир жамоа бўлиб иштирок этувчи спорт жамоасини шакллантириш;
3. Жамоани таркиб топтириш учун бир хил юқори даражали малакага эга бўлган спортчиларни танлаш.

Спорт фаолиятида психодиагностика спортчиларни саралаш мақсадида ҳамда мусобақалар давридаги машғулотлар жараёнида қўлланилиши мумкин. Психодиагностика кейинги босқичда психологик-педагогик ва психогигиеник тавсияларни яратиш, спортчига таъсир этиш тизимини режалаштириш ва янада самарали амалга ошириш учун фойдаланилади.

Г.Д.Горбунов таъкидлашича, психодиагностика нафақат психологик хусусиятларни баҳолайди, балки шу билан бирга спортчига таъсир кўрсатади. Шу сабабли бунга доимо эътиборли бўлиш лозим.

Психодиагностика натижасида олинган маълумотлардан спортчига қайси бирини, қачон ва қандай шаклда маълум қилишни пухта ўйлаш лозим. Нотўғри ташкиллаштирилган психодиагностика спортчига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Баъзида тестлаштириш учун жамоадаги айрим спортчиларни ажратиб спортчиларда номувофиқ фикрлар пайдо бўлишига ва уларнинг ҳолати ўзгаришига ҳамда жамоадошлари билан муносабатида намоён бўлишига сабаб бўлади.

Ўқув-машғулот фаолиятида психодиагностиканинг предмети қуйидагилар ҳисобланади:

- нерв жараёни хусусиятлари: кучи, қўзғалувчанлиги, барқарорлиги;
- психик жараёнлар: сезги, диққат, идрок, хотира, тафаккур, тасаввур;
- темперамент, характер, қобилият;
- машғулотлар жараёнида, мусобақадан олдин, мусобақа даврида, мусобақадан кейинги психик ҳолатлар;
- жамоавий фаолиятда психологик мувофиқлик;
- спорт мотивацияси;
- долзарб эҳтиёжлар;
- шахслараро муносабатлар.

Мусобақа фаолиятида психодиагностиканинг предмети спортчининг ҳолати ҳисобланади. Машғулот ва мусобақаларда спортчи ҳулқида турли ўзгаришларнинг намоён бўлиши психодиагностикани қўллаш заруратини юзага келтиради. Психодиагностика амалиётининг умумий кўриниши қуйидаги шаклда намоён бўлиши мумкин:

1. Спортчининг спорт фаолиятини дастлабки ўрганиш (кузатиш, суҳбат усуллари ёрдамида);
2. Спортчида психодиагностика амалиётини ўтказиш зарурати борасида тренер билан суҳбат қилиш;
3. Психодиагностика фаразларини шакллантириш ва вазифаларни белгилаш;
4. Психодиагностика дастурини ишлаб чиқиш, психодиагностик

усулларни танлаш;

5. Психодиагностика амалиётини ташкил этиш.

Психодиагностика натижасига кўра машғулот жараёнини такомиллаштириш, спорт жамоасини шакллантириш, спортчиларни тайёрлашни индивидуаллаштириш, мусобақада стратегик ва тактик ҳаракатни танлаш, психик ҳолатларни оптималлаштириш бўйича хулоса берилади.

Спортда психик хусусиятларни диагностик баҳолаш қуйидаги вазифаларни бажариш учун амалга оширилади:

1. Мувофиқ психик жараён, хусусиятнинг ривожланганлик даражасини аниқлаш;
2. Психик жараён, хусусият, ҳолатларнинг ривожланиш динамикасини аниқлаш;
3. Машғулот жараёни таъсирида спортчининг психик тараққиётида юзага келган ўзгаришларни баҳолаш;
4. Касбий зарурий сифатларнинг ривожланиш истиқболини аниқлаш;
5. Спортчиларни тайёрлашнинг индивидуал ёндашувини ташкил этиш учун спортчиларни кичик гуруҳларга ажратиш;
6. Индивиднинг белгиланган спорт тури билан шуғулланишга яроқлилигини аниқлаш;
7. Психологик мувофиқлик асосида спорт жамоасини, спорт гуруҳини (акробатикада жуфтлик, учлик, тўртлик), теннис, бадминтон, батутда ва сувга синхрон сакраш ва бошқаларда жуфтликни шакллантириш;
8. Спортчининг олдиндаги мусобақага тайёрлигини текшириш;

5. Психодиагностика ҳамда психодиагностга қўйиладиган ижтимоий-ахлоқий талаблар

Психологик тест, сўровномалардан фойдаланиш бўйича меъёрий талаблар мавжуд. Психодиагностика соҳаси билан узвий боғланган асосий ахлоқий муаммолар:

1. *Диагностик методларни қўллайдиган кишиларнинг малака босқичи.*

Диагностик методларни малакали тадқиқотчилар томонидан қўлланилиши талаби, уларни нотўғри тадбиқ этилишидан индивидни ҳимоялашдаги биринчи қадам ҳисобланади.

Яхши малакага эга бўлган психолог-ташхисчи шундай методикаларни танлай билиши керакки, ҳам шахсий мақсад учун ўтказаетган диагностик жараёнга мос келсин, ҳам текширилиши белгиланган киши учун мос тушсин. Шунингдек, танланган методикаларга алоқадор илмий адабиётларни ҳам ўрганган бўлиши, ҳамда техник кўрсаткичлар бўлган меъёр, ишончлилик ва валидлик каби характеристикаларини яхши билиши керак. Маълумки, ташхис натижалари уни ўтказишдаги турли вазиятларга нисбатан оғувчанлик хусусиятига эга бўлади. Шунинг учун психодиагност ўз хулосаларини текширилувчига алоқадор қатор маълумотлар асосидагина диагностик баҳолашдан сўнг амалга оширади.

2. *Диагностик методларни қўллаш.* Диагностик методларни қўллаш ҳуқуқи маълум малакага эга бўлган мутахассисларга берилиши лозим. Шунингдек, бошқа профессионал маъсулият муаллифлар томонидан яратилаётган янги методикаларнинг сотилиши билан боғлиқ. Уларни кишиларда қўллаш учун тақдим этишда етарли даражада объектив асослар бўлиши керак. Диагностик методикаларни яратувчилар, муаллифлар маъсулиятига вақти-вақти билан методикаларнинг эскириб қолишини олдини олиш мақсадида текшириш ва стандартлаштириш жараёнларини амалга ошириш киради.

3. *Тадқиқот натижалари сир сақланишининг таъминланганлиги.* Шахсий тестларни қўллаш билан боғлиқ бўлган савол шахсга дахлдор маълумотларга эга бўлиш билан изоҳ этилади. Субъектнинг шахсий, эмоционал, мотивацион хусусиятларини ўрганишдаги тестлар мазмуни, унинг баҳоланган натижалари киши учун маълум қилинмай, тадқиқотда бу хусусиятлар англабмаган ҳолда намоён бўлиши керак. Бунинг учун кишилар бирон-бир тадқиқотда алданган ҳолда иштирок этишлари мумкин эмас. Бу борада, қўлланиладиган психодиагностик методларни киши томонидан

фойдаланиш мақсадини, унинг усуллари чуқур англай билиш аҳамиятга эга.

4. *Конфиденциаллик.* Маълумотларни сир сақлаш муаммоси каби конфиденциаллик муаммоси ҳам барча психодиагностларнинг диққат марказидаги масалалардан биридир. Бир томонда, тестнинг асл моҳиятини баён этмаслик ва тест баҳоларини нотўғри талқин қилиш хавфининг мавжудлиги бўлса, иккинчи томонда, турли кишилар учун тадқиқот натижаларини билишнинг объектив зарурати мавжудлиги туради. Ҳозирги вақтда одамлар ўз тадқиқот натижаларига эга бўлиш ҳуқуқини англаб етиш кучайди. Шунингдек, улар ўз жавобларига изоҳ талаб этиш имкониятига ҳам эга. Шу ўринда психолог-ташхисчи учун диагностик натижаларни тўғри таҳлил қилишга қаратилган чора-тадбирларга риоя қилиш аҳамиятлидир.

5. *Тадқиқот натижаларини эълон қилиш.* Психологлар тадқиқот натижаларидан мазмунли ва яроқли ҳолда фойдаланиш учун уларни қай тарзда маълум қилиш усуллари излаш билан машғуллар. Маълумки, олинган маълумотларни психологик нуқтаи назардан келиб чиққан ҳолда амалга ошириш зарур. Тест маълумотларини қандай кўринишда беришдан қатъий назар уни сонлар шаклида эмас, балки бажарилганлик даражасини психологик таҳлил қилиш орқали амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Мавзу юзасидан саволлар

1. Психодиагностика қандай вазифани бажаришга мўлжалланган?
2. Психодиагностика сўзи қандай маънони англатади?
3. Психодиагностиканинг ўрганиш объектига нима киради?
4. Психодиагностиканинг назарий ва амалий жиҳатлари нима?
5. Психодиагностика предмети ва вазифалари нимадан иборат?
6. Психодиагностика қайси соҳаларда қўлланилади?
7. Спорт фаолиятида психодиагностика қандай вазифани бажаради?
8. Спорт психодиагностикаси қайси йўналишларда қўлланилади?
9. Спорт психодиагностикаси предмети ва вазифаси нимадан иборат?
10. Психодиагностикага қандай меъёрий талаблар қўйилади?

2§. Психодиагностиканинг фан сифатида шаклланиши ва ривожланиши тарихи

1. Психодиагностиканинг пайдо бўлиши ва шаклланиши асоси

Тарихан инсонларнинг индивидуал-психологик хусусиятларини баҳолаш амалиёти қўлланилган. Масалан қадимги Хитойда эр.авв. 3 минг йилликда инсонларни юқори мансабга тайинлашда ўзига хос текшириш тизими фойдаланилган. Қадимги юнон файласуфи Гиппократ (эр.авв. 460-370) темперамент ҳақидаги таълимотини тақдим этган. Унга кўра инсоннинг хулқи организмда ҳаракатланувчи тўртта суюқликнинг ўзаро нисбатига боғлиқ. Қадимги юнон файласуфларидан яна бири Теофрастнинг (эр.авв. 370-287) кўпгина инсонларга хос бўлган шахс хусусиятлари намоён бўлиш шакллари намоён этувчи типларни таърифловчи манба ҳисобланган “Характерлар”и бизнинг давргача етиб келган.

Илмий психодиагностика эса анча кейин пайдо бўлган. Психодиагностика амалий фан сифатида муайян ривожланиш йўлини босиб ўтган. Психодиагностика XIX аср охири ва XX аср бошларида амалиётнинг талабига кўра психологиядан ажралиб чиқиб алоҳида фан сифатида шаклланди.

Психодиагностиканинг дастлабки манбаси экспериментал психология ҳисобланади. Экспериментал психология пайдо бўлиши 1879 йилда В.Вундт (1832-1920) томонидан Германияда экспериментал психология лабораториясини ташкил этилиши билан белгиланади. Вундт илк бор лаборатория шароитида идрок, хотира, диққат, сезги ва бошқа жараёнларни экспериментал тадқиқ этди.

Г.Эббингауз (1850-1909) маъносиз бўғинлар жамланмаси ёрдамида хотира қонуниятини ўрганиш учун дастлабки психологик экспериментал усулни яратди. Ушбу усул орқали Г.Эббингауз малакаларни экспериментал тадқиқ этиш йўлини очди. Ж.Кеттел (1860-1944) АҚШда экспериментал психология бўйича дастлабки мутахассислардан бири ҳисобланади. У Германияда В.Вундтнинг шогирди сифатида фаолият юритди ва психик

жараёнларни ўлчаш бўйича тадқиқотлар олиб борди.

XX аср психологияда экспериментал усул даври деб тасдиқланган. Психологияга экспериментнинг кириб келиши натижасида инсонлар ўртасидаги индивидуал фарқлар ҳақида янги билимлар пайдо бўлиши учун асос бўлди.

Дифференциал психология психодиагностика ривожланишига яна бир манба сифатида қаралади. Дифференциал психология инсонларнинг индивидуал ва гуруҳий психологик фарқларини ўрганади. Бундан ташқари психодиагностика тараққиётига тиббиёт, педагогика, индустриядаги талаблар туртки бўлган. Тиббиёт амалиётида психодиагностика шаклланишига ақлий ривожланишда ортда қолган ёки психик носоғлом инсонларни диагностика қилиш ва даволаш эҳтиёжи сабаб бўлган. Ж.Эскирол ва Э.Сеген ақлий ривожланишда ортда қолган болалар муаммоси билан шуғулланиб, ақлий ривожланишда ортда қолганликни аниқлашга ёрдам берувчи усулларни ишлаб чиқишга катта ҳисса қўшди.

3. Тест методикалари пайдо бўлиш тарихи

Махсус психометрик тадқиқот маркази машҳур инглиз психологи Гальтон томонидан Англияда ташкил этилган эди. 1884 йилда у Антропометрик лабораторияга асос солди. Лабораториянинг вазифаларидан бири, инсон қобилиятлари ҳақида статистик маълумотлар йиғишдан иборат эди. Мазкур лабораторияга ташриф буюрувчилар ихтиёрий равишда ўз қобилиятларини ўлчаш имкониятига эга бўлиб, ўз даврида ундан деярли 10000 га яқин киши фойдаланган. Гальтон статистикани психологияда қўллашнинг ташкилотчиси ҳамда статистик методларни ишлаб чиқишда хизматлари катта эди. 1877 йилда Гальтон психологияда корреляция методини қўллашни таклиф этади ва бунинг учун у Фишер ҳамда Пирсон каби математик олимларни ҳамкорликка чақиради. Олимлар биргаликда нафақат математика соҳасида, балки психологияда ҳам муваффақиятли натижаларга эришадилар. Масалан, Фишер дисперсион таҳлилни, бошқа бир математик олим, Гальтон замондоши Спирмен эса факторли таҳлилни кашф

этдилар.

Ж.Кеттел психологик экспериментда “интеллектуал тест” тушунчасини қўллади. У кўп сонли индивидларда тестларни қўллаш орқали психик жараёнлар қонуниятини очиш мумкинлигини айтади. Ж.Кеттел таклиф этган 50 та тестлар намунаси турли ўлчаш усуллариини жамлаган: таъсирчанлик; реакция вақти; рангларни айтиш учун сарфланган вақт; бир марта эшиттирилгандан сўнг овозлар миқдори номига сарфланган вақт ва бошқалар.

Тестлардан фойдаланишда 20 асрнинг бошларида француз олимлари А.Бине ва Т.Симонларнинг хизматлари каттадир. Улар томонидан боланинг мактабга тайёрлигини психологик аниқлашга қаратилган дастлабки уринишларига Ж.Кеттеллнинг интеллект тўғрисидаги изланишларининг узвий давоми сифатида қарашга тўғри келади. Уларнинг изланишлари натижасида психологияда ақлий ёшни аниқлашга эришилди.

1905 йилда А.Бине ва Т.Симон бола интеллектини ўрганишга қаратилган Бине-Симон шкаласини ишлаб чиқди. Шкалада топшириқлар ёшлар бўйича гуруҳланган (3 ёшдан 13 ёшгача). Бине-Симон шкаласида интеллект кўрсаткичи ақлий ёш бўлиб, хронологик ёшдан фарқ қилиши мумкин. Агар хронологик ёши 4 ёш бўлган бола 5 ёшли болаларнинг вазифасини ечса, 4 ёшли боланинг ақлий ёши 5 ёшлига тенг деб қабул қилинади. Ақлий ёш ва хронологик ёшнинг мос келмаслиги ақлий ривожланишда ортда қолиш (ақлий ёшнинг хронологик ёшдан кичиклиги) ёки қобилятлилик (ақлий ёшнинг хронологик ёшдан катталиги) кўрсаткичи ҳисобланади.

Бине-Симон шкаласининг иккинчи кўриниши Стэнфорд университетида (АҚШ) Л.М.Термен бошчилигидаги жамоа томонидан стандартлаштирилди. Шкаланинг биринчи кўринишига анча ўзгаришлар киритилганлиги сабабли шкаланинг иккинчи кўриниши Стэнфорд-Бине интеллект шкаласи номи берилди. Стэнфорд-Бине шкаласи 2,5 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга мўлжалланган бўлиб, ёш бўйича гуруҳланган. Ҳар

бир ёш учун ўртача кўрсаткич 100 га тенг бўлиб, ўртача кўрсаткичдан индивидуал оғиш 16 га тенг. Тест бўйича индивидуал кўрсаткич 84 ва 116 оралиғида бўлиши меъёрий ҳисобланади.

Амалиёт кўп сонли одамларни уларнинг индивидуал хусусиятларига мос равишда турли фаолиятга йўналтиришни талаб этиши сабабли АҚШда биринчи жаҳон уруши давомида янги кўринишдаги тестлар – гуруҳий тестлар пайдо бўлди. Армияга чақирилган уч ярим миллион аскарни турли кўринишдаги хизматга тақсимлаш махсус қўмита томонидан Л.С.Отисга янги тестларни яратиш топшириғи берилишига сабаб бўлди. Икки шаклдаги армия тести – Альфа (Army Alpha) ва Бета (Army Beta) пайдо бўлди. Биринчи тест инглиз тилини билувчилар учун мўлжалланган бўлса, иккинчиси хорижликлар учун мўлжалланган.

3. Психодиагностик методикаларнинг 20 аснинг 20 йилларидан кейинги тараққиёти

Биринчи жаҳон урушидан кейин АҚШда Стэнфорд шкаласидан ташқари Кульман (1922), Йеркс (1923), Геринг (1922), ақлий қобилиятни ўрганишга мўлжалланган CAVD (1925) шкаласи (Торндайк раҳбарлигида) ишлаб чиқилди. Европада интеллект диагностикаси борасида Ришар Мейли самарали изланишлар олиб борди. У интеллектнинг аналитик тестини яратди (1928). Ж.Стенквистон томонидан умумий механистик қобилиятни терма тести (1923), Флоренс Лаура Гудинаф Одам расмини чизиш тестини ишлаб чиқди. Бу тестларда олимларни учта муаммо безовта қилди: 1) катта ёшдагиларни интеллектуал тараққиётини белгилаш учун индивидуал фойдаланиш шкалаларнинг мавжуд эмаслиги; 2) гўдакларни ақлий тараққиётини аниқлаш учун қулай шкалаларнинг зарурлиги; 3) интеллект ва шахс муҳим психологик конструктлар сифатида психологик тестларни ишлаб чиқишнинг умумий назариясини яратиш.

Сўнгра шахс саволномалари борасида Флойд ва Гордон Олпорт томонидан шахс сифатлари рейтинги (1921-22) таклиф этилди. Шунингдек, психодиагностик тестлар борасида Герман Роршах ва Трумэн Ли Келлининг

хизматлари юксак.

XX асрнинг 30 йилларида бир қатор тестлар вужудга келди. Уларнинг кўп қисми АҚШда яратилди. Шунингдек, 1936 йилда энг етакчи тестлар сифатида қуйидаги бешта тестлар эътироф этилди: Стэнфорд-Бине, Роршах тести, Бернтейтернинг шахс саволномаси, Сишонинг мусиқий талантни аниқлаш тести, Стронгнинг профессионал қизиқишлар бланки. 1938 йилда Буюк Британияда психологияда кенг кўламда қўлланиладиган Равеннинг прогрессив матрицалар тести ишлаб чиқилди.

Интеллектнинг сусайишини ўрганишга эришган Давид Векслер, ўзининг шкаласини яратди. Унда 11 субтест мавжуд бўлиб, интеллектнинг турли қирраларини ўрганишга қаратилган. Шунингдек, Векслернинг изланишларида ҳам IQнинг янги бир коэффицентини топиш формуласи тақдим этилди.

1937 йилда Калифорния университетида ақлий етукликни аниқлаш тести эълон қилинди. Унинг муаллифлари Эдвард Ли Торндайк ва Луис Лион Терстоун ҳисобланади. 1938 йилда Терстоун ўзининг бирламчи ақлий қобилият тестларини эълон қилди.

30-йиллардаги яна бир ютуқли изланишларни Уристиан Морган ва Генри Александр Мюррей амалга оширди. Уларнинг 1935 йилда «Шахс тадқиқотлари» китобида психологик проекция тўғрисидаги назарий ғоя хусусида гап боради. Кейинчалик у асосида тематик апперцепция тести (ТАТ) вужудга келди.

Шунингдек, ўша йилларда проектив методикаларнинг яратилишида туб бурилиш юз берди дейиш мумкин. Леопольд Сонди тести психология оламига кириб келди. Унинг тестида 6 серия ҳар хил психик касалликдан азобланаётган беморларнинг (ҳар бир серияда 8 тадан портретлар) фотографиялар бўлиб, текширилувчилар ҳар бир сериядан ўзларига энг кўп ёқувчи ва энг кам ёқувчиларидан икkitасини танлаш тавсия этилган.

Иккинчи жаҳон уруши арафасида ҳам АҚШда янги тестлар ишлаб чиқилди. Америкалик олимлар яна асосий эътиборни армия учун зарур

гуруҳий тестларни яратишга киришдилар ва армиянинг умумий классификацияловчи тести - гуруҳий тести яратилди. Ундан 10 млнга яқин ҳарбий хизматчилар ўтказилди. Шунингдек, ҳарбийларга Роршахнинг ТАТ қисқартирилган тести, вазиятли тестлар ҳам татбиқ этила бошланди. Буюк Британияда эса Равеннинг прогрессив матрицалари ҳарбий классификациялашда қўлланила бошланди.

Ўтган асрнинг 40 йилларида эришилганлик Стэнфорд тести, Отиснинг классификацион тести, Кьюдернинг 168 топшириқли саволномаси, Катрин Бриггс ва унинг қизи Исабел Майерс томонидан «Майерс-Бриггснинг типлар индикатори» устида ишлар олиб борилиб, 1962 йилдагина ушбу тест эълон қилинди. Гилфорднинг «Темперамент шарҳи»ни яратилишига олиб келди. Саул Розенцвейннинг фрустрацияга реакцияни аниқлаш проектив тести (24 та суратдан иборат) вужудга келди.

50-йилларда Векслернинг катта ёшдагилар интеллектини ўрганиш шкаласи яратилди. Р.Кеттеллнинг интеллектни аниқлашнинг эркин маданий тести ва 16 факторли шахс саволномаси яратилди (1958). Ж.Тейлорнинг безовталанишнинг намоён бўлишини аниқлаш методикаси (1953) кенг қўламда тадқиқот майдонига кириб келди.

Мавзу юзасидан саволлар

1. Қадимги даврда инсонларнинг индивидуал-психологик хусусиятларини баҳолаш бўйича қандай қарашлар мавжуд бўлган?
2. Психодиагностика қайси даврда шаклланган?
3. Психодиагностика шаклланиш манбалари нима?
4. Гальтон қачон ва қандай лабораторияга асос солди?
5. Бине-Симон шкаласи нимани аниқлашга қаратилган?
6. Стэнфорд-Бине шкаласи қайси ёшга мўлжалланган?
7. Гуруҳий тестлар қачон ва қаерда пайдо бўлган.
8. Альфа ва Бета тести қайси фаолиятда қўлланилган?
9. 20 асрнинг 20 йилларида қандай тестлар яратилган?
10. Векслер тести нимани аниқлашга қаратилган?

3§. Психодиагностик методикаларнинг қўлланилиши ва уларга қўйиладиган талаблар

1. Замонавий психодиагностика воситалари гуруҳи

Ҳозирги даврда психодиагностика тараққиёти натижасида кўп миқдордаги методикалар яратилди. Ушбу методикалар ишлаб чиқиш ва текширишга қўйилган талаблар жиҳатидан мувофиқ бўлиш билан бирга мазмуни ва диагностик маълумотларни олиш усуллари билан фарқланади. Ҳар бир диагностик усулларнинг ўзига хос имконияти ва қийинчилиги, устунлиги ва камчилиги, олинувчи маълумотларнинг характери, натижаларни таҳлил қилиш усуллари, эҳтимолий хатоликлари мавжуд. Ушбу жиҳатларни билиш психодиагностик методикаларни ишлаб чиқиш ва психодиагностик тажриба жараёнига қўйилган муҳим талаб ҳисобланади.

Диагностиканинг ишончлилиқ даражаси қандай методикалар қўлланилганлиги, диагностик жараён ўтказилиши ва таҳлили қанчалик қийин бўлганлиги, тадқиқот натижаларининг талқини диагностикнинг малакасига қанчалик боғлиқ эканлиги ва бошқа жиҳатлар асосида аниқланади.

Шу билан бирга диагностика жараёнида битта методиканинг натижаси, у қанчалик тўғри бўлишидан қатъий назар, етарли бўлмайди. Исталган методиканинг натижасига индивид ҳақида қўшимча маълумотлар олиш учун кузатиш, суҳбат, фаолият натижалари таҳлили каби усуллардан фойдаланилади.

Замонавий психодиагностика воситалари икки асосий гуруҳга ажратилади:

- расмийлаштирилган методикалар;
- тўлиқ расмийлаштирилмаган методикалар.

Расмийлаштирилган методикалар қаторига тестлар, сўровномалар, проектив техника методикалари ва психофизиологик методикалар киради. Расмийлаштирилган методикаларга белгиланган тартибга солиш; синов ёки текширув жараёнини объективлаштириш (кўрсатмаларга аниқ риоя этиш, стимул материални тақдим этиш усулларининг қатъий белгиланганлиги,

синалувчи фаолиятига тадқиқ этувчининг аралашмаслиги ва бошқалар); стандартлаштириш (диагностик эксперимент натижаларини тақдим этиш ва қайта ишлашда бир хилликни таъминлаш); ишончилилик ва валидлик хусусиятлари хос.

Тўлиқ расмийлаштирилмаган методикалар қаторига кузатиш, суҳбат, фаолият натижалари таҳлили киради. Ушбу методикалар айниқса объективлаштириш қийин бўлган психик жараёнлар (масалан, англаш қийин бўлган субъектив кечинмалар, шахсий қарашлар) ёки тез ўзгарувчан жиҳатларни (мақсад, ҳолат, кайфият ва бошқалар) ўрганаётганда керакли маълумотларни беради. Тўлиқ расмийлаштирилмаган методикаларни қўллаш машаққатли (масалан, синалувчини кузатиш бир неча ойлар давомида олиб борилади) ва психодиагностнинг юқори касбий маҳорат ва малакасига асосланади.

Тўлиқ расмийлаштирилмаган методикаларни расмийлаштирилган методикаларга таққосланмайди. Тартибга кўра, улар бир-бирини тўлдиради. Тўлиқ диагностик тадқиқотда методикалар ўзаро уйғун ҳолатда қўлланилиши лозим. Тест ёрдамида натижалар олишдан аввал синалувчи билан танишув босқичи бўлиб ўтади (биографик маълумотлари, мойиллиги, фаолият мотивацияси ва бошқалар). Ушбу мақсадда интервью, суҳбат, кузатиш усулларида фойдаланиш мумкин.

2. Расмийлаштирилган методикалар

Тестлар стандартлаштирилган, одатда қисқа ва вақти чегараланган синов бўлиб, инсонлар орасидаги миқдорий ва сифат жиҳатдан индивидуал-психологик фарқларни аниқлашга мўлжалланган. Тестлар синалувчидан тўғри жавобни олишга йўналтирилган. Тестларни шакли ва мазмунига кўра таснифлаш мумкин.

Тестлар шаклига кўра индивидуал ва гуруҳий, бланкали, предметли, аппаратура ва компьютерлашган, вербал ва невербал бўлиши мумкин.

Индивидуал тестлар қўлланилиш жараёнида экспериментатор ва синалувчи ўзаро фаолияти бирга бир тўғри келади. Ушбу тестларнинг ўзига

хос устунлик жиҳати мавжуд: синалувчи хатти-ҳаракати, реакцияси, мимикасини кузатиш, функционал ҳолатини белгилаш мумкин. Шу билан бирга эксперимент жараёнида тестларни алмаштириш имкони ҳам мавжуд бўлади. Лекин индивидуал тестлар экспериментни олиб бориш учун гуруҳий тестларга қараганда кўп вақт талаб этади.

Гуруҳий тестлар бир вақтнинг ўзида кўп сонли синалувчиларни тестлаш имконини беради. Гуруҳий тестда экспериментни олиб бориш шартининг бир хиллигига қатъий амал қилинади. Натижаларни қайта ишлаш объективлаштирилган, кўпгина тестлар натижалари компьютерда қайта ишланади. Аммо синалувчининг индивидуал ҳолати тест жараёнига ва натижасига таъсир этиши мумкин.

Бланкали тестлар алоҳида бланка ҳолатида тақдим этилиб, ишлаш бўйича кўрсатмалар, мисоллар, вазифа ва жавоблар графасидан иборат.

Предметли тестлар ўтказилишида тест вазифалари материали сифатида буюмлардан фойдаланилади: кубик, карточкалар, геометрик фигуралар ва бошқалар.

Аппаратурали тестлар. Бунда тадқиқот ўтказилиши ёки натижаларни регистрация қилиниши учун махсус техник воситалар ва анжомлар талаб этилади.

Компьютерлашган тестлар. Бунда тест бўйича барча маълумотлар компьютерлаштирилган бўлиб, тест вазифалари экранда пайдо бўлади ва тест якунлангандан сўнг натижа экранда кўрсатилади.

Вербал тестларда синалувчининг вазифаси сўз - мантиқ шаклида кечувчи фикрлаш жараёни билан боғлиқ. Ушбу методикаларнинг таркиби тасаввур, хотира, тафаккур каби жараёнларни ўрганишга қаратилади.

Новербал тестларда методиклар кўргазмали шаклда тақдим этилади (расм, чизма, график тасвир кўринишида). Вазифаларни бажариш перцептив ва мотор функцияларга асосланади.

Тестлар мазмунига кўра қуйидаги гуруҳларга таснифланади:

- интеллект тестлари;

- қобилият тестлари;
- шахс тестлари;
- йўналганлик тестлари.

Сўровномалар психодиагностик методика бўлиб, унда вазифалар саволлар ва тасдиқлар кўринишида тақдим этилади. Сўровномалар психодиагностикада кенг тарқалган бўлиб, шахс сўровномалари ва анкета сўровномаларига ажртилади. Тестлардан фарқли равишда сўровномаларда тўғри ёки нотўғри жавоблар бўлмайди. Сўровномада савол ёки тасдиққа синалувчининг муносабати, рози ёки рози эмаслиги акс этади.

Шахс сўровномалари стандартлаштирилган бўлиб, характер жиҳатдан ёпиқ ва очик сўровномаларга ажратилади. Ёпиқ сўровномаларда саволларнинг жавоби олдиндан тайёрланган бўлиб, синалувчи улардан бирини танлайди (масалан, “ҳа” ёки “йўқ”). Натижаларни қайта ишлашда ёпиқ сўровномалар қулайликка эга бўлсада, баъзида аниқ жавоб бериш бўйича қийинчиликларни юзага келтиради.

Очик сўровномалар ҳеч қандай чегарасиз эркин жавоб бериш имкониятини беради. Синалувчилар ўз фикрига кўра жавоб беради. Қайта ишлашни стандартлаш жараёни ихтиёрий жавобларни стандарт категорияларга ажратиш йўли билан амалга оширилади. Очик сўровномалар синалувчи ҳақида кенгроқ маълумот олиш имконини берсада, жавобларни расмийлаштириш, натижаларни таҳлил қилишда қийинчиликларни олиб келади.

Шахс сўровномалари мазмунига кўра шахс хусусияти сўровномалари, типология сўровномалари, мотивлар сўровномалари, қизиқишлар сўровномалари, кадриятлар сўровномалари, установкалар сўровномаларига ажртилиши мумкин.

Анкета сўровномалари инсон ҳақида унинг психологик хусусиятларига алоқадор бўлмаган маълумотларни олиш учун қўлланилади (масалан, синалувчи ҳаёти ҳақида). Бундай сўровномалар қатъий белгиланган тартибга, саволлар мазмуни ва шаклига, аниқ кўрсатилган жавоб шаклига

эга. Анкета сўровномалари очик саволлар, ёпиқ саволлар ва ярим ёпиқ саволлар (жавоб берувчи мавжуд жавоб вариантларидан танлайди ёки ўзининг шахсий жавобини беради) билан фарқланади. Анкета сўровларида ҳамма кўринишлари бирга қўлланилади.

Проектив техника диагностика қилиш учун шахснинг алоҳида хусусиятини ифодалашдан кўра шахсни баҳолашга кенгроқ ёндашувни мақсад қилади. Бунда синалувчига таҳлил этиш учун расмлар, тугалланмаган жумлаларни тугатиш, ноаниқ чизмаларни изоҳлаш ва бошқалар таклиф этилади. Ушбу гуруҳдаги методикаларда ҳам тўғри ёки нотўғри жавоблар бўлмайди. Синалувчи жавобларига кўра унинг шахс хусусиятлари аниқланади. Проектив методикаларнинг мақсади яширин бўлиб, синалувчига ўзи ҳақида исталган тасаввурни уйғотувчи жавобларни бериш имкониятини камайтиради.

Психофизиологик методикалар нерв тизимининг асосий хусусиятларини диагностика қилишга мўлжалланган. Ушбу методикалар Теплов-Небилицин мактаби ва уларнинг издошлари томонидан “дифференциал психофизиология” номини олган илмий йўналиш доирасида ишлаб чиқилган. Ушбу методикалар индивидуал фарқларнинг психофизиологик асоси, нерв тизими хусусиятлари ва уларнинг намоён бўлиши бўйича аниқ назарий асосга эга. Индивидуал фарқлар нерв тизими билан асосланган бўлиб, психика хусусиятлари ва индивид хатти-ҳаракатида (тезлик, темп, чидамлилиқ, барқарорлик ва бошқалар) намоён бўлди.

3. Тўлиқ расмийлаштирилмаган методикалар

Кузатиш усули вазифаси инсоннинг ташқи муҳитда намоён бўладиган ва унинг шахсига оид ўзига хос хусусиятларини характерловчи ички психик ҳолатини ва хатти-ҳаракатларини илмий томондан тушунтириб беришдан иборатдир. Кузатиш фақатгина ташқи кўринишларни тавсифлаш, факт ва далилларни қайд этиш билан чегараланмаслиги керак. У далилий материаллар асосида муайян воқеа-ҳодиса ва фактларни психологик жиҳатдан очиб берилишига кўмаклашиши лозим. Кузатиш йўли билан

маълумотларни тўплаш тадқиқот олдига қўйилган вазифаларга мувофиқ равишда олдиндан тузилган режа ёки дастур бўйича олиб борилади. Ўрганилаётган воқеа-ҳодиса табиий шарт-шароитларда, уларнинг табиий оқимига ҳеч қандай ўзгартиришлар киритмаган ҳолда кузатилади.

Кузатиш бир маротаба эмас, балки мунтазам равишда ва турли шароитларда олиб борилади. Кузатишни амалга ошириш жараёнида кузатилаётган асосий воқеа-ҳодисага таъсир кўрсатиши мумкин бўлган кўплаб ҳолатларни ҳисобга олиш лозим. Кузатишларнинг натижаларини аниқ қайд этиш зарур. Ушбу мақсадларда кузатиш баённомаси юритилиб, унда объектив кўрсаткичлар тўла-тўқис ва батафсил ифодаланиши керак.

Ушбу усулнинг қўлланилиши жараёнида турли-туман ускуна ва жиҳозлар, видеокамера, диктофон ва шу кабилар қўлланилади. Объектив кузатиш усулининг энг муҳим фазилати шундаки, у шахсни унинг фаолияти жараёнида ва табиий шароитларда ўрганиш имкониятини беради.

Суҳбат усули психик ҳодисаларнинг асосан субъектив жиҳатини ўрганиш учун қўлланилади. Тадқиқотчи психик ҳодисаларнинг индивидда қандай боришини текширишни олдиндан вазифа қилиб қўяди, суҳбат вақтида синалувчига берадиган саволларни олдиндан белгилаб олади. Текширишнинг қандай боришига ва текширилувчи кишининг индивидуал хусусиятларига қараб, суҳбат вақтида саволларни ўзгартириш, тўлдириш, бошқача қилиб бериш мумкин. Бу вақтда тадқиқотчи текширилувчи кишини кузатиб, масалан, нутқининг хусусиятларини, мимикасини ва шунга ўхшаш хислатларини қайд қилиб туради. Бериладиган саволларга текширилувчи киши тегишли жавоб қайтаради. Текшириладиган ҳодисага ва саволларнинг характерига қараб, текширилувчи киши ички кечинмаларини мукамал тасвирлаб ёки сўз билан истаганча ҳисобот бериб, жавоб қайтариши мумкин, баъзан текширилувчи киши фақат «ҳа» ёки «йўқ» деб жавоб қайтариши лозим бўлиб қоладиган тадқиқот давомида текширувчининг барча саволлари ва текширилувчининг барча жавоблари қайд қилинади.

Шу тариқа режадаги дастлабки материал тизимга солинади, статистик жиҳатдан ишлаб чиқилади, анализ қилинади, классификацияга солиниб, хулоса чиқарилади. Сухбат самимий бемалол бўлиши, текширилувчи кишиларнинг психик ҳолатига зўр келмаслиги керак. Сухбат одам психик ҳаётининг бевосита кузатиш ва эксперимент орқали аниқлаб бўлмайдиган жараён ва ҳоллари ҳақида маълумот олишга ёрдам берадиган ягона усул бўлиши мумкин.

Фаолият натижалари таҳлили. Инсонларнинг фаолият натижаларини таҳлил қилиш диагностиканинг муҳим воситасидир. Фаолият натижаларини таҳлил қилиш орқали инсон бу натижаларга қандай эришганлиги, қандай фикрлаганлиги, ҳис қилганлиги, мақсади, интилиши, иродаси, қобилияти ва малакалари ҳақида билиб оламиз. Инсонларнинг муайян ёшдаги кишиларнинг психикасини уларнинг фаолият натижаларига қараб билиш мумкин. Бу метод турли ёшдаги болалар психикасининг хусусиятларини текширишда муваффақият билан қўлланилмоқда. Масалан, болаларнинг ўзи чизган расмларидан, ясаган қўғирчоқларидан уларнинг назар доираси нақадар кенглигини, тасаввурларининг характерини ва ҳажмини, тафаккур хусусиятларини, қизиқиш-ҳавасларини ва шунга ўхшашларни билиш мумкин.

4. Психодиагностик методикаларнинг психометрик талаблари

Психометрика психодиагностиканинг методологик асоси сифатида намоён бўлади. Дифференциал психометрика - индивидуал психологик фарқларни ўлчаш ҳақидаги фан ҳисобланади. Психометрика психодиагностик методикалар – тестларни – яратиш технологиясини ишлаб чиқади ва улар жавоб бериши керак бўлган психометрик талаблар жамланмасини шакллантиради. Психометрик талабларга қуйидагилар киради:

1. **Ишончлилиқ.** Айни синалувчиларда дастлабки ва такрорий тест ўтказилганда тест натижаларининг нисбатан ўзгармаслиги, барқарорлиги,

мувофиқлиги, ишончилигини билдиради. Тестларнинг ишончилигини аниқлаш ушбу қоидаларга асосланади:

- ретест-тестни қайта ўтказиш орқали, яъни тест ўтказилгандан маълум вақт ўтгандан сўнг яна айнан олдин текширувдан ўтган синалувчилар қайта тестдан ўтказилади. (П.Клайн ретест ўтказиш муддатини 6 ой оралиғи деб белгилайди, Л.Ф.Бурлачук эса буни 3 ҳафта оралиғи етарли деган хулосани беради).

- бир вақтни ўзида тестнинг иккита, яъни эквивалентидан фойдаланиш.

- тестларнинг жуфт ва тоқ топшириқлари бўйича ишончилигини ҳисоблашда уларнинг жуфт ва тоқ рақамли топшириқлари орасидаги корреляцияни ҳисоблаб чиқиш.

Тестларнинг ишончилигини аниқлашда 200 ва ундан ортиқ текширилувчилардан ҳамда репрезентатив танланмаларда амалга оширилади.

2. Валидлик. Тестнинг ўрганиш мўлжалланган хусусиятни ўлчай олиш имконияти унинг валидлигини белгилайди. Валидликнинг бир неча турлари ажратилади: концептуал валидлик, критериал валидлик, прогностик валидлик, мазмуний валидлик.

Тестларни стандартлаштириш психометриканинг асосий талабларидан бири саналади. **Стандартлаштириш** – диагностик экспериментларни қайта ишлаш натижаларни тақдим этишда бир хил тартиб ўрнатиш.

5. Психологик диагностиканинг асосий тамойиллари

Албатта, ҳар бир фан соҳаси ўзига хос объектга ва предметга ҳамда уларга мос келадиган тадқиқот ёки амалий методларига, ўз тамойилларига эгадир. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, психологик-педагогик диагностиканинг асосий тамойилларини кўрсатиб ўтамиз:

1. Диагностика назарияси ва методикаларининг илмий асосланганлиги. Диагностика объектини яхлит равишда генетик ва тизимли таҳлил қилиш, уларни моделлаштириш, қўлланиладиган методикалар, кўрсаткичларнинг илмий асосланганлиги, олинган натижалар ва уларнинг интерпретациясининг

ишончлилиги, аниқлиги, валидлигини пухта ишлаб чиқилган методик асосларда таъминлаш. Илмий асосланганлик тамойили қўлланилаётган методикаларнинг этник, ижтимоий муҳитга мослигини талаб қилади.

2. Диагностиканинг изчиллиги ва аниқ йўналганлиги. Психологик диагностика аниқ йўналишга, аниқ объектга ва мақсадга қаратилган. Шу сабабли диагностика жараёнининг натижалари умумий хулосалар, абстракт мулоҳазалардан эмас, балки аниқ шахсга, аниқ гуруҳга тегишли бўлиши, диагностика натижасида аниқ хулоса чиқариб, камчиликларни бартараф қилиш, ёрдам беришнинг аниқ йўллари кўрсатиб бериши лозим.

3. Диагностика шакл ва методларининг оптималлиги. Қўлланилаётган методикалар психодиагностга кам куч ва вақт сарфлаб, ўрганилувчи ҳақида муҳим, сифатли, катта амалий аҳамиятга эга маълумотлар йиғишга имкон беришидир. Диагностиканинг шакл ва методларининг оптималлигини таъминлаш учун психодиагностикада кўп йиллар давомида қўлланилиб келаётган, қулай ва самарали методларини танлаш ҳамда қўллаш зарур.

4. Диагностика методлари, жараёнларининг қулайлиги ва оммабоплиги. Диагностика методларининг оддийлиги, амалий психологлар, текширилувчи учун қулайлиги, уларда диагностикага нистабан қизиқиш, интилиш уйғотишга хизмат қилишини таъминловчи тамойилдир.

5. Диагностиканинг комплекслиги. Бу тамойил шахснинг индивидуал-психологик хусусиятларини, психик жараёнларининг ривожланганлик даражасини ва бошқа хусусиятларини ўрганиш учун танланган методлар ва методикалар бир бутун ҳолда, ҳар томонлама ўрганиш, таърифлаш, ёндашиш имконини беришда юзага чиқади. Диагностик методикалар бир-бири билан боғлиқ бўлиши, бир-бирини тўлдириши бу тамойилнинг асосий талабларидан биридир.

Мавзу юзасидан саволлар

1. Замонавий психодиагностика воситалари неча гуруҳдан иборат?
2. Расмийлаштирилган методикаларга қандай методикалар киради?

3. Тўлиқ расмийлаштирилмаган методикаларга қандай методикалар киради?
4. Тестларнинг қандай турлари мавжуд?
5. Шахс сўровномалари қандай характерга эга?
6. Проектив методикаларда нималар акс этади?
7. Психофизиологик методикалар нимани диагностика қилишга мўлжалланган?
8. Кузатиш ва суҳбат усули қандай ташкил этилади?
9. Психодиагностик методикаларнинг психометрик талаблари нима?
10. Психологик диагностиканинг қандай тамойиллари мавжуд?